

ПРЕВЕНТИВНА ДИПЛОМАТІЯ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

В даній статті аналізуються концептуальні підходи до визначення сутності «превентивної дипломатії», як нової форми дипломатії, яка сформувалася під впливом глобалізації. Були також проаналізовані поняття, складові частини та особливості різних концепцій превентивної дипломатії

Ключові слова: *глобалізація, превентивна дипломатія, ООН, конфлікт, концепція, національна безпека*

Особливістю сучасного світового розвитку є процес глобалізації. Він визначає досить важливий і впливовий клас економічних, політичних та інших процесів на різних рівнях, який задає нові принципи, норми, правила і процедури прийняття рішень, створюючи в наслідку світ з багатьма взаємозв'язками, взаємодіями та взаємною вразливістю [2, с. 161]. Все це повною мірою відноситься до розвитку процесів глобалізації в сучасній системі міжнародних відносин, під впливом яких йде якісний процес трансформації всієї системи міжнародних відносин та формування нового світового порядку. Таким чином глобалізація вивела на міжнародну арену нову групу акторів. До них відносяться ТНК, неурядові організації, нові міжнародні інститути, котрі витискують держави з позиції головних елементів системи міжнародних відносин. Глобалізація сприяє розмиванню меж між внутрішньою та зовнішньою політикою, вона змінила парадигму міжнародної безпеки, висунув цілий комплекс нових глобальних загроз.

Все це не могло не відобразитися і на ролі дипломатії в сучасному світі. За таких умов саме від дипломатії залежить, по-перше чи відбудеться перебудова міжнародних відносин, чи буде вона мати підконтрольний характер або ж вона стане хаотичною, з не прогнозованими кінцевими результатами. Але у чому полягає сутність нової світової системи [2, с. 161]. Нові характеристики міжнародних відносин вимагають від дипломатії активності та ініціативності, пошуку нових форм, які були б найбільш адекватними до завдань, які поставлені перед сучасною дипломатією. Все це робить актуальною проблемою як теоретичний пошук нових форм дипломатії, так і реалізації даних форм в практиці міжнародних відносин. Актуальність вивчення форм та напрямків сучасної дипломатії обумовлена, на наш погляд, і тим, що ряд дослідників вважають, що дипломатія, в умовах глобалізації, переходить зі сфери мистецтва на рівень технічного оформлення реального економічного переділу світу [3, с. 11]. На наш погляд, дана теза досить передчасна. Реальні події кін. 20 – поч. 21 ст. ще раз переконливо продемонстрували зростаюче значення дипломатії та актуальність тих завдань, які поставлені перед нею. В першу чергу це стосується врегулювання міжнародних конфліктів та кризових ситуацій, кількість яких має яскраво виражену тенденцію до зростання. Все це стимулювало проведення концептуальних наукових, практичних розробок, що в свою чергу сприяло передумові для виокремлення самостійної сфери досліджень і дипломатичної практики [1, с. 11].

Метою даної статті є дослідження нової форми дипломатії – «превентивної дипломатії». Дана форма отримала широке розповсюдження в кін. 20 – поч. 21 ст. В той же час вона не знайшла достатньо глибокого відображення в сучасній історіографії.

Серед робіт, в яких досліджується дана проблематика, необхідно підкреслити дослідження Б. Гуменюка, П. Іскандерова, С. Рединої, Е. Меландера, К. Пігаче, М. Лунда, М. Ігараши, Дж. Джимбоба, Г. Бертранда, Дж. Рамшарана. Також метою даної статті є розглянути існуючі на даний момент концептуальні підходи до розуміння сутності «превентивної дипломатії».

Слід відзначити, що взагалі дефініція «превентивна дипломатія» розуміється як зовнішньополітичні дії спрямовані на попередження різних загроз [10]. Більш того концепція «превентивної дипломатії» та її склад, є многогранним та широким у розумінні та трактовці. Саме тому поняття «превентивної дипломатії» має достатню кількість інтерпретацій, які по різному відображають її сутність та склад.

Аналізуючи теорію міжнародних відносин, помітним є те, що вперше концепція превентивної дипломатії була сформульована в рамках міжнародних організацій.

Так, вперше концепцію превентивної дипломатії, саме поняття визначив генсек ООН Д. Хамершельд (1953–1961 рр.). Превентивною дипломатією вважалися дії спрямовані на недопущення переносу локальних конфліктів в глобальне протистояння двох військово-політичних блоків [9]. Дана дефініція була сформована під час періоду «Мирного співіснування» холодної війни, двоблокового протистояння таборів в третіх державах. Основний акцент в застосуванні превентивної дипломатії робився на вирішенні міждержавних конфліктів, до моменту втручання до них однієї з наддержав, шляхом проведення «операцій з підтримки миру» під егідою ООН в зонах конфлікту третіх держав. В нових історичних умовах після закінчення «холодної війни», при зміні геополітичної ситуації, в умовах глобалізації, генсек ООН Б. Бутрос-Галі (1992–1996 рр.) дав нову дефініцію «превентивної дипломатії», якою вважалися дії спрямовані на попередження виникнення суперечок між сторонами, недопущення переростання існуючих суперечок в конфлікти та обмеження їх обсягів після виникнення [4]. Він відокремив складові частини превентивної дипломатії – «превентивне розгортання сил», «сприяння миру», «підтримка миру», «раннє відстеження конфлікту» [5].

Більш того Б. Бутрос-Галі розширив застосування превентивної дипломатії для попередження не тільки міждержавних, але й внутрішньодержавних етнічних, релігійних конфліктів, розповсюдив практику недопущення переростання локальних криз до регіональних та глобальних для підтримки миру в багатополісному світі [6], [7]. Ідеї Б. Бутрос-Галі були розвинуті наступним генсеком ООН К. Аннаном (1997–2006 рр.) в кін. 20 – на поч. 21 ст., який доповнив ідеї застосування превентивної дипломатії в нових сферах для ліквідації економічної, соціальної нестабільності в різних державах, для ліквідації конфліктів в латентній фазі, додав до елементів превентивної дипломатії ядерне роззброєння, гуманітарну допомогу [11]. В подальшому він реалізував ідею створення «Групи високого рівня з приводу загроз, викликів та змін» для дослідження потенційних загроз світовій безпеці, «Миротворчої Комісії» для попередження даних загроз, їх локалізації, ліквідації [14]. Таким чином пріоритет в розробці концепції превентивної дипломатії має ООН, основу якої складають чотири елементи:

1. «Превентивне розгортання сил ООН» – розміщення військових контингентів ООН в зоні конфлікту, створення демілітаризованих зон для припинення конфлікту, недопущення його ескалації, переростання в регіональний.

2. «Встановлення довіри» – дипломатичні методи переговорів, посередництва для стримування конфлікту, врегулювання суперечок.

3. «Далеке виявлення» – пошук інформації для виявлення конфлікту в латентній фазі, для застосування інших елементів превентивної дипломатії ООН.

4. «Примус до миру» – форма військового втручання, загроза до застосування військової сили, з метою примусу учасників конфлікту погодитися на збереження або відновлення миру на умовах світового співтовариства [15].

На відміну від концептуальних основ превентивної дипломатії ООН, згідно ідеям та поглядам представників АСЕАН, превентивною дипломатією вважається консенсусна дипломатична та політична діяльність суверенних держав для допомоги попередити міждержавні суперечки, конфлікти, які становлять потенційну загрозу регіональному миру та безпеці [10]. Дана дефініція включає допомогу в попередженні переростання міждержавних спорів, конфліктів у збройне протистояння, допомогу в мінімізації наслідки міждержавних суперечок, конфліктів.

Сутність концепції превентивної дипломатії АСЕАН полягає у 8 принципах, які передбачають проведення превентивної дипломатії завдяки мирним методам переговорів, вивчення, посередництва, узгодження; незастосування примусу, військової сили, проведення вчасних превентивних дій невійськового характеру; нейтральність та безсторонність; наявність упевненості задля попередження будь-яких загроз; консенсус та консультації за добровільною участю усіх членів АСЕАН; превентивна дипломатія повинна застосовуватися до міждержавних конфліктів; здійснюватися за міжнародно-правовими нормами; пріоритет Уставу ООН як основи міжнародно-правових норм [8].

Таким чином аналіз концептуальних основ превентивної дипломатії згідно концепції АСЕАН, свідчить про звуження превентивної дипломатії до дипломатичного та паціфічного шляху вирішення суперечок та конфліктів між державами в рамках регіону.

Спільним для концепцій превентивної дипломатії створених в рамках ООН та АСЕАН є колективне застосування превентивної дипломатії, зведення її до глобальних або регіональних процесів миротворництва, до вирішення глобальних проблем гуманітарного, соціального, економічного характеру.

Поряд з ООН, АСЕАН, проблема превентивної дипломатії активно розглядалася дослідниками ряду держав.

Значний інтерес представляє концепція превентивної дипломатії викладена в дослідженні французьких вчених Е. Меландера та К. Пігаче «Попередження конфлікту: поняття та виклики», на основі ідей представників миротворчої «Групи Карнегі», згаданих нами генсеків ООН. На їх думку дефініцією «превентивна дипломатія» є попередження конфлікту, ефективність якого залежить від його стадії [9]. Вони відокремили засоби для попередження конфліктів згідно їх стадій та характеру, які в свою чергу є елементами даної концепції превентивної дипломатії:

1. Первинне попередження – дії спрямовані на попередження конфлікту в зачатковому стані, тобто в латентній фазі, на ліквідацію до того моменту коли він може проявитися, завдяки переважно дипломатичним методам.

2. Вторинне попередження – попередження конфлікту на стадії ініціації, коли тільки з'являється інформація, завдяки недопущенню переростання міждержавних суперечок в військовий конфлікт, попередженню його обсягів та локалізації.

3. Третинне попередження – заходи під час стадії деескалації конфлікту або пост конфліктного будівництва в зоні конфлікту для недопущення його ескалації.

4. Пряме попередження – швидка та своєчасна відповідь на потенційну кризу чи загрозу, яка передбачає ознайомлення з конфліктною, кризовою обстановкою, контроль за застосуванням зброї, переговори, посередництво, санкції.

5. Структурне попередження – більш довгі дії для ліквідації джерела конфлікту, проведення заходів по покращенню політичного, економічного, соціального рівня конфліктуючих сторін для ліквідації причин конфлікту.

6. Комплексне попередження – вирішення глобальних проблем в рамках міжнародних організацій, наднаціональних об'єднань (незаконна торгівля зброєю, наркотрафік, смертельні хвороби, екологічна деградація) [9].

Можна помітити, що концепція політологів Е. Меландера, К. Пігаче, розрахована на застосування в сфері миротворництва, для вирішення глобальних проблем в гуманітарній, економічній, політичній сфері.

Ряд дослідників сьогодні розглядають концепцію превентивної дипломатії в контексті зовнішньої політики окремої держави. Особливий інтерес в даному напрямку представляє концепція американського політолога М. Лунда. За його концепцією превентивною дипломатією є комплекс дій окремої держави для недопущення агресії, погрози по відношенню до себе з боку іншого актору міжнародних відносин, а також своєчасне попередження дій іншої сторони, які можуть призвести до загрози для національних інтересів держави (безпека кордонів, громадян, сфер впливу в інших регіонах), односторонні та колективні дії для ліквідації передумови до регіональної чи глобальної кризи [12]. Тобто ми бачимо, що згідно даної дефініції превентивна дипломатія виступає як метод для недопущення виникнення загрози національним інтересам або для їх забезпечення, є не тільки діями спрямованими на миротворництво, або ліквідацію конфліктів, але спрямованими на недопущення виникнення загрози для безпеки держави, безпеки її союзників, сфер впливу, регіональної та глобальної безпеки. Превентивна дипломатія, згідно даному визначенню передбачає конкретний комплекс дій, методів для її ефективного здійснення. Згідно концепції М. Лунда, усі елементи, які складають превентивну дипломатію поділяються на військові та невійськові [12].

До невійськових елементів превентивної дипломатії М. Лунд відносить переговори, санкції. Завдяки переговорам можливе нівелювання конфліктогенної ситуації, агресивних амбіцій потенційного агресора, знаходження компромісу для задоволення інтересів обох сторін. Санкції застосовуються по відношенню до іншої держави, організації діяльність якої має характер потенційної, побічної загрози по відношенню до національних інтересів, вони спрямовані на створення повної або часткової ізоляції по відношенню до держави, яка порушуючи норми міжнародного права створює загрозу для безпеки конкретної держави, її союзників і навіть світового суспільства. Також до невійськових елементів політолог відносить «систему дальнього відстеження», яка передбачає діяльність розвідки, аналіз потенційної загрози, збір важливої інформації неурядовими організаціями, окремими особами, про цілі та зовнішньополітичні задачі держави, діяльність якої представляє загрозу національним інтересам. Не менш цікавим є елемент «співпраця з іншими акторами міжнародних відносин», який полягає у активній співпраці держави в різних сферах з союзниками, міжнародними організаціями, які спільно використовують превентивну дипломатію. Одним з невійськових елементів М. Лунд розглядає ультиматум, який висувається коли переговори з супротивником приречені на провал, а загроза є досить серйозною для обмеження санкціями [12].

Військова складова превентивної дипломатії по М. Лунду включає в себе ряд елементів, які можна поділити на два типи:

1. Військові елементи непрямого застосування – акції попередження загрози або реалізації національних інтересів використовуючи потенційну можливість застосування ВС, або використання військового потенціалу, як тиск на державу. Вони включають «демонстрація сили» (стримування супротивника від застосування військової сили завдяки більш міцному військовому потенціалу), «стратегічні сили» (наявність ядерної зброї для стримування дії супротивника), система ПРО (захист території держави від ракетно-ядерного удару) [12].

2. Військові елементи прямого застосування – використання різних видів озброєння, військової техніки, а також участі Збройних Сил, ВПС, ВМС у військових операціях з метою ліквідації потенційної загрози для національних інтересів до того моменту коли вона стане реальною та непередбаченою, або у випадку неефективності невійськових засобів, військових елементів непрямого застосування. На думку М. Лунда, використання даних елементів має під собою добру матеріальну, військово-технічну базу, тому що вони передбачають використання новітньої військової техніки для оперативного попередження потенційної загрози. Дані елементи включають «превентивне розгортання» ВС (розміщення військових контингентів на тій території, від якої відходить загроза, яка зможе торкнутися національної безпеки, інтересів, або призвести до можливих військових дій на національній території, або на території держав-союзників), «операції з примусу до миру» (проведення наступальних військових операцій у випадку агресивних дій іншої сторони по відношенню до союзників, держав, у випадку внутрішньополітичної кризи в держави, де знаходяться інвестиції або концесії, у випадку порушення іншою стороною міжнародно-правових норм), «превентивна присутність» (наявність військових баз в ключових кутках світу), «сили швидкого реагування» (мобільні підрозділи Армії, ВВС, ВМФ для створення переваги одразу після об'явлення війни супротивнику) [12].

На наш погляд концепція превентивної дипломатії М. Лунда виходє з того, що сутністю превентивної дипломатії виступає попередження і ліквідація потенційних загроз, для національних інтересів держави, безпеки союзників і навіть глобальній безпеки, котрі можуть з'являтися в різних регіонах світу, завдяки застосуванню різних елементів, які є послідовними в застосуванні, взаємообумовленими, взаємопов'язаними. Саме сукупність невійськових та військових елементів складає превентивну дипломатію як зовнішньополітичне явище.

Таким чином в сучасній теорії міжнародних відносин існує декілька підходів до проблеми превентивної дипломатії, що свідчить про складність даної дипломатії як за своєю сутністю, так і по методам її реалізації. Але серед основних проаналізованих концепцій превентивної дипломатії виокремлюється концепція М. Лунда, відмінними рисами даної концепції є можливість її застосування індивідуально або колективно, наявність невійськових та військових елементів, вплив інших концепцій превентивної дипломатії. Тому на наш погляд, дана концепція є найбільш гнучкою, глибоко відпрацьованою в теоретичному плані, адекватною до сучасних викликів та загроз.

Список використаної літератури

1. Гумелюк Б. Дипломатія доби глобалізації: нові виклики та завдання / Б. Гумелюк // Зовнішні справи. – 2009. – № 6. – С. 11.
2. Ланцова С. А. Мировая политика и международные отношения / С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – Питер, 2005. – С. 161.
3. Литорина О. Л. Глобализм и регионализм: тенденции мирового развития и фактор социально – экологического развития России / О. Л. Литорина, Н. М. Межевич. – Спб., 2002. – С. 9.
4. Boutros-Ghali B. An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace – keeping, 17 June 1992 [Electronic resource] / B. Boutros-Ghali. – Mode of access : <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>.
5. Boutros-Ghali B. An Agenda for Development Report of the Secretary – General, 1995 / B. Boutros – Ghali [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/226/32314.html>.
6. Boutros-Ghali B. Global Leadership: After the Cold War [Electronic resource] / B. Boutros-Ghali. – Mode of access : <http://www.foreignaffairs.com/articles/51845/boutros-boutros-ghali/global-leadership-after-the-cold-war>.

7. Boutros-Ghali B. Report of the Secretary – General on the work of the Organization supplement to An agenda for peace: position paper of the Secretary – General on the occasion of the fiftieth anniversary of the United Nations, 3 January 1995 / B. Boutros – Ghali [Electronic resource]. – Mode of access :
<http://www.un.org/Docs/SG/agsupp.html>.
8. Charter of the Association of Southeast Asian Nations [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.aseansec.org/21069.pdf>.
9. Djibom J. An analysis of Hammarskjold's theory of preventive diplomacy [Electronic resource] / J. Djibom. – Mode of access :
<http://www.peaceopstraining.org/theses/djibom.pdf>
10. Igarashi M. Preventive Diplomacy and Conflict Resolution / M. Igarashi
http://unu.edu/hq/japanese/g_s_j/g_s2001j/kanazawa1/Lec3_full_e.pdf
11. In larger freedom:towards development, security and human rights for all Report of the Secretary – General [Electronic resource]. – Mode of access :
<http://www.un.org/largerfreedom/contents.htm>
12. Lunde M. Undertaking preventive diplomacy / M. Lunde [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.foreignaffairs.com/articles/51214/michael-s-lunde/undertaking-preventive-diplomacy>
13. Melander E. Conflict prevention: concepts and challenges [Electronic resource] / E. Melander, C. Pigache. – Mode of access :
http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/konfliktpraev_02_concept&challenges_e_melander_c_pigache_10.pdf
14. Report of the Secretary – General on the work of the Organization, 31 August 1999 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.un.org/Docs/SG/Report99/toc.htm>
15. Bertrand G. Diplomacy at the UN [Electronic resource] / G. Bertrand, G. Ramcharan. – Mode of access : Ramcharan <http://iupressonline.iupress.org/v86v6/1>

Стаття надійшла до редакції 17.09.2011 р.

N. V. Gavrilova, G. R. Kukhalejschvili

THE PREVENTIVE DIPLOMACY IN MODERN THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

In this article conceptual approaches, defining the nature of the «preventive diplomacy», formed by the influence of globalization, are analyzed. The definition, the parts and specialties of different concepts of preventive diplomacy were also analyzed.

Key words: *globalization, preventive diplomacy, UN, conflict, concept, national security.*